

Posouzení výskytu lýkožrouta smrkového v NP Šumava

Ve dnech 13. – 17. 7. 2009 bylo z podnětu hejtmanství Jihočeského a Plzeňského kraje provedeno odborné posouzení stavu výskytu a způsobů tlumení přemnoženého lýkožrouta smrkového na území NP Šumava, zejména pak v tzv. zásahové části parku. Jako členové komise byli přizváni i pracovníci Lesní ochranné služby Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti, v.v.i. Níže je uvedeno stručné zhodnocení poznatků, které pracovníci LOS získali prostřednictvím terénního šetření provedeného ve dnech 13. – 15. 7. v reprezentativně vybraných partiích jihočeské a západočeské části parku a konzultacemi s ostatními účastníky šetření a delegovanými pracovníky Správy NPŠ, kteří zabezpečovali odborné podklady, doprovod při exkurzích, etc. V jihočeské části národního parku byla navštívena širší oblast Trojmezí, v západočeské části parku především Prácheňsko, silně postižené orkány Kyrill v roce 2007, dále Modravsko a oblast Pramenů Vltavy. Při venkovní pochůzce v zásahových částech parku a na kontaktních zónách s „bezzásahovými“ územími byla pozornost soustředěna na výskyt kůrovcových ohnisek, druhové zastoupení lýkožroutů a jejich dominanci, na otázky počtu, umístění a kontroly obranných opatření v nich, příznaky napadení z minulého roku (stav opadaných či odřených zbytků /částí/ kůry, přítomnost napadených a neasanovaných zbytků hroubů), přítomnost napadení z prvního rojení letošního roku (vyznačenost napadených stromů, stupeň rozvoje brouka /vývojová stádia/, provedená asanace, příp. u dosud neasanovaných stromů asanační možnosti /z hlediska potenciálního „včasného“ zpracování/), přítomnost příznaků druhého rojení – náletu na stojící stromy (drtinky, smolení), příp. výši odchytů v lapačích, odhad jeho intenzity ve vazbě na stav daného ohniska a jeho okolí, přítomnost a množství umístěných obranných opatření /včetně nově instalovaných/, etc. Získané údaje byly zaznamenávány a navzájem mezi účastníky šetření konzultovány.

Z obecných informací a údajů bilancujících minulý rok 2008 je zřejmé, že na území NP Šumava znovu narůstá přemnožení lýkožrouta smrkového (námi provedené šetření opětovně prokázalo jeho dominantní podíl na napadené hmotě), zejména v souvislosti s následky živelné pohromy z ledna roku 2007 (orkán Kyrill). Dle údajů správy parku bylo v loňském roce celkem na území NP Šumava evidováno cca 250 tis. m³ kůrovcového dříví, přičemž zhruba polovina byla vázána na tzv. bezzásahové oblasti (cca ¼ rozlohy lesních porostů), zbylá polovina na území, kde se proti lýkožroutu zasahuje. Pokud uvedená čísla vyjádříme

v přepočtu na jeden hektar smrkových porostů, obdržíme pro tzv. bezzásahovou část parku (I. zóna a část II. zóny) hodnotu $10,7 \text{ m}^3/\text{ha}$ a pro tzv. zásahovou část parku hodnotu $3,9 \text{ m}^3/\text{ha}$. (Pro srovnání je na tomto místě možno uvést, že dle vyhlášky MZe ČR č. 101/1996 o „ochraně lesa“ v platném znění je hranice tzv. základního stavu lýkožrouta smrkového definována hodnotou nepřekračující $0,2 \text{ m}^3/\text{ha}$.) Neúplná statistika roku 2009 trend nárůstu přemnožení potvrzuje. Do doby šetření (tj. do poloviny července) bylo v parku již zpracováno cca 45 tis. m^3 kůrovcového dříví, kolem 30 tis. m^3 je evidováno ke zpracování a necelých 40 tis. m^3 je evidováno v bezzásahovém území. Ve srovnání se stejným obdobím roku 2008 se v zásahových územích jedná o čtyřnásobný nárůst objemu napadené hmoty.

Z výše uvedeného je možno také v hrubých rysech odvodit, jak intenzivní by měl být způsob obrany, pokud bychom chtěli takto rozsáhlé přemnožení zastavit, resp. utlumit. *V hospodářských lesích se postupuje dle dlouholetou praxí ověřených metod, jež jsou částečně postihnuty výše zmíněnou vyhláškou a přehledně shrnuty v ČSN 48 1000 (ochrana lesa proti kůrovcům na smrku). Při stanovení intenzity obranných opatření pro jarní rojení se vychází z tzv. kalamitního základu, což je množství včas zpracovaného kůrovcového dříví za období od 1.8. do 31.3. následujícího roku. Dle jeho výše se stanovuje množství obranných opatření, a to v poměru zhruba 1/8, tj. např. při kalamitním základu 40 tis. m^3 by mělo být při prvním rojení aplikováno nejméně 5 tis. ks obranných opatření (při druhém rojení se při výpočtu vychází z výsledků prvního rojení). K takto vypočtenému množství obranných opatření se připočítává za každý tzv. pozdě zpracovaný kůrovcový strom (resp. m^3 kůrovcového dříví) nejméně jedno obranné opatření. Uvedený stručný přehled je nutný k tomu, aby v následující části bylo možno posoudit přiměřenost obranných opatření, které správa parku aplikovala v tzv. zásahové části parku.*

Kalamitní základ „zásahové části parku“ pro rok 2009 byl správou parku stanoven ve výši cca 80 tis. m^3 , tj. vyplynula z něj potřeba instalace nejméně 10 tis. ks obranných opatření. Reálně bylo v celém parku celkem podle údajů správy umístěno necelých 20 tis. ks obranných opatření (zejména feromonových lapačů, dále pak lapáků, převážně otrávených lapáků), a to včetně „monitoračních“ lapačů v bezzásahových územích. Na první pohled by se tedy zdálo, že počet instalovaných obranných opatření na jaře roku 2009 byl dostatečný. Ve skutečnosti však při výpočtu obranných opatření nebyla v dostatečné míře vzata do úvahy bezzásahová část parku, kde došlo podle údajů správy NP k napadení cca 120 tis. m^3 , na nichž lýkožrout ukončil vývoj, vyrojil se a migroval do okolí, a to i mimo bezzásahovou část (pro eliminaci vlivu této části populace lýkožrouta by bylo nutno instalovat mnoho desítek tisíc ks

obránných opatření, alikvotní část pak i na kontaktu se „zásahovými zónami“). Navíc je nutno podotknout, že způsob evidence napadené hmoty v bezzásahové části parku je méně přesný než v části zásahové, a proto nelze vyloučit, že zde skutečný objem napadené hmoty mohl být ještě vyšší. Dále uvedené schéma počítalo s tím, že prakticky všechno kůrovcové dříví v zásahové zóně bylo zpracováno včas. To se však ve skutečnosti takřka jistě nestalo a provedené šetření to také potvrdilo (prostřednictvím četných nálezů zbytků kůry s dokončenými larválními chodbami a patrnými výletovými otvory v místech kůrovcových těžeb z minulého roku, popř. ponechanými zbytky hroubí na vytěžených plochách). Přesnější podíl včas a pozdě zpracovaného dříví však z provedeného šetření stanovit nelze. Podstatnou roli při úspěšnosti prováděných obranných opatření hraje také skutečnost, jaká opatření a jakým způsobem jsou umístěna. Již bylo uvedeno, že naprostou převahu mezi obrannými opatřeními tvoří feromonové lapače (v této souvislosti není bez zajímavosti, že na bavorské straně se v parku prakticky nepoužívají). Při vlastním terénním šetření jsme se opakovaně setkávali s tím, že jejich umístění nebylo vždy vhodné a často jej bylo možno označit dokonce za nesprávné (včetně případů, kdy byly umístěny do vzrostlé zakrývací vegetace a tedy zcela nefunkční, nebo ve značné blízkosti stromů, které poté byly kolonizovány lýkožrouty, nebo naopak ve značné vzdálenosti od porostních stěn). Dosahované odchyty byly velmi variabilní, větší část kontrolovaných lapačů však vykazovala odchyty spíše nízké, v řádu desítek až stovek kusů (podotýkáme, že vše je náležitě zdokumentováno podle navštívených porostů, resp. porostních skupin).

Provedené terénní šetření a prostudování předložené dokumentace dle našeho názoru prokázalo, že v tzv. zásahové části parku bylo v jarním období 2009 z celkového hlediska výrazně podhodnoceno (a to násobně) nasazení obranných opatření, jejichž cílem mělo být zabránění napadení, resp. šíření lýkožrouta v této části parku (přesvědčivě to ostatně dokládají i bilanční čísla letošního roku, signalizující čtyřnásobný nárůst proti stejnému období minulého roku). Regionálně však existují velké rozdíly. V partiích, kde jsou doposud rozsáhlé zásoby vzrostlých živých stromů v bezzásahových částech, je v „zásahových“ porostech výskyt kůrovcových stromů nízký, i když i zde dochází k četným přeletům kůrovců z bezzásahového území a to zejména v případech, kdy je zdroj v relativní blízkosti několika desítek až stovek metrů. Kůrovcové dříví zde bylo až na výjimky v jarním období tohoto roku včas a řádně asanované. Přítomnost nezpracovaných (a nevyznačených) napadených stromů z letošního prvního rojení zde byla minimální (jednotlivé stromy), avšak byly registrovány případy zbytků hroubí po těžbě, kde lýkožrout dokončil vývoj. Počet v době kontroly dosud

nevidovaných nově nalétnutých stromů druhým rojením byl lokálně vysoký (desítky stromů) při absenci nebo zcela nedostatečném počtu umístěných obranných opatření. V místech, kde lýkožroutem napadené a odumřelé stromové patro dosáhlo v současnosti kontaktu se zásahovými částmi parku (typickým příkladem je předpolí Trojmezné), je situace dramaticky odlišná. Zde je nejvíce patrné výrazné podhodnocení obranných opatření (a to jak ve smyslu jejich instalovaného množství k zachycení jarního rojení, tak i následných opatření – vyznačování nově napadených stromů a jejich včasné pokácení a asanace). Např. v oblasti zmiňované Trojmezné (mezi tzv. kalamitní svážnicí a Schwarzenberským plavebním kanálem) se na řadě míst situace začíná vymykat kontrole. Při terénním šetření jsme se zde v „zásahových porostech“ setkali s rozsáhlým napadením z prvního rojení letošního roku, které bylo vyznačeno jen z části a které již nebude možno včas pokácet a účinně asanovat (tedy před výletem dospělců). Podotýkáme, že druhé rojení lýkožrouta započalo právě během prováděného terénního šetření (a to i v nadmořských výškách přes 1 100 m) a bylo velmi intenzivní. Při šetření jsme se setkali i s tím, že na řadě míst v této oblasti (které by měla být věnována prioritní pozornost vzhledem k rozsahu a intenzitě přemnožení) nebyla v ohniscích z loňského roku umístěna žádná obranná opatření na zachycení prvního rojení, které započalo velmi brzy (během první dekády května).

Závěrem této části si neodpustíme malou poznámku k problematice asanace stojících napadených stromů loupáním kůry lezci. Z hlediska ochrany lesa se tato metoda jeví jako nedostatečně účinná (nebo alespoň za stávající situace nevhodná). Dochází při ní sice k úspěšné asanaci podkorunové kmenové části (pokud je prováděna včas, což bylo na místě zpravidla zjištěno), avšak významná část korunové partie (zejména u hmotnatějších stromů) zůstává neodkorněna a tudíž neasanována a z těchto míst pravděpodobně vylétne značné množství lýkožrouta. V okolí loupáných stromů byly navíc zpravidla nalezeny i kůrovcové souše ze stejného období (jednalo se o nevyznačené stromy, které lezci neasanovali).

Na tomto místě je vhodné se zmínit rovněž o nebezpečí šíření lýkožrouta mimo hranice parku. Přestože většina bezzásahových území s přemnoženým lýkožroutem je situována uvnitř území parku a od okolních tuzemských vlastníků je „izolována“ (zatím) dostatečně širokým pásem živých vzrostlých smrků, nelze toto nebezpečí podceňovat. Zmíněný pás „živých“ porostů dosud ve většině případů stačí saturovat tzv. aktivní migraci brouků, která obvykle nepřevyšuje 500 – 1 000 m. Přímé ohrožení sousedních vlastníků však již existuje. Kromě známého případu hornorakouských a bavorských lesů sousedících s první zónou Trojmezná, i na naší straně jsou již lesy jiných vlastníků v dosahu zmíněné aktivní migrace (Strážný a

Žlíbský vrch u Strážného, Radvanovický hřbet a Ptáčník u Lenory). Toto přímé ohrožení se ale bude stupňovat a naplno projevovat až v budoucích letech, pokud se současný způsob „boje“ s lýkožroutem radikálně nezmění. Vzhledem ke konfiguraci šumavského terénu a ohromnému množství rojících se brouků v místech přemnožení však není zanedbatelný ani tzv. pasivní přenos brouků vzdušnými proudy, byť jej lze jen velmi obtížně blíže kvantifikovat.

Pokud bychom měli výše uvedené stručně shrnout, lze uvést následující. Současný velmi složitý a nepřehledný způsob vymezení „zásahových“ a „bezzásahových“ zón s řadou mezipřechodů s tzv. diferencovaným managementem ze své podstaty podvazuje možnosti účinného tlumení přemnoženého lýkožrouta. Navíc demotivuje příslušné pracovníky mající co do činění s ochranou lesa vznikem doslova absurdních situací, kdy se zasahuje a nezasahuje současně, přijatá opatření jsou polovičatá či dokonce kontraproduktivní (některé aspekty používání feromonových lapačů). Ve spojení se zřetelným podhodnocením množství obranných opatření a běžnými provozními těžkostmi jsme pak svědky stavu, kdy se přes všechny proklamace nejen že nedaří tlumit přemnožení lýkožrouta, ale dochází dokonce k jeho výraznému šíření (s lokálními stavy, které lze nejspíše označit výrazem „ztráta kontroly nad situací“). Navíc jsou zcela důvodné obavy, že po letošním roce bude situace ještě horší, vzhledem k reálné hrozbě dvou ukončených generací i v nejvyšších polohách parku.

Pokud budeme hledat příčiny tohoto stavu, rozhodně nelze poukazovat dominantně na lesníky v parku, mající ochranu lesa na starosti. Různá omezení (včetně uvedených „přechodových managementů“) si stanovila z valné většiny sama správa parku prostřednictvím zakomponování „jednostranných požadavků“ svých odborných pracovišť do „plánů péče“ a tím si sama svázala v této věci ruce. Máme za to, že efektivní snaze směřující k faktickému utlumení stávajícího přemnožení lýkožrouta (zesíleného především nezpracováním části polomové hmoty po orkánu Kyrill) musí předcházet důkladná revize stávajícího uspořádání zonace, která v dosavadní podobě *de facto* znemožňuje (oslabuje) účinnou ochranu druhých (zásahových) zón. Pokud k ní nedojde, bude lýkožrout dále postupně erodovat smrčiny druhé zóny a stávající způsoby „ochrany-neochrany“ budou poškozovat park jak uvnitř (fyzicky) tak navenek (před domácí i zahraniční veřejností). Za příklad je možno si vzít situaci v bavorské části parku, kde je od počátku zřízena nikým nezpochybňovaná souvislá jádrová zóna (bez lidských zásahů) a na zbylém území parku se šetrným způsobem ale účinně zasahuje. Domníváme se, že tuto cestu je potřebné prosadit (a uplatnit přitom dostatečnou

„oboustrannou“ velkorysost při vymezování obou hlavních zón). Pak bude možné koncentrovat úsilí na zvládnutelné množství kontaktního území a zde účinně přemnožení utlumit a následně dlouhodobě eliminovat výskyt lýkožrouta v navazujícím „zásahovém“ území (z podstaty situace je přitom potřebné počítat s tím, že naprostá většina vzrostlých smrčů v „jádrovém území“ odumře). Naznačenou změnu je však zapotřebí uplatnit co nejrychleji (nejlépe bezodkladně), neboť v opačném případě se situace bude postupně stále více vymykat kontrole i v lokalitách, kde je možné ještě nyní včas zasáhnout a území z tohoto hlediska „stabilizovat“.

Na samý závěr pro ucelenost uvádíme, že jsme se záměrně v celém textu vyhýbali otázkám souvisejícím s obnovou porostů napadených lýkožroutem. Jednak to nebylo součástí zadání, a dále jde o problematiku silně zatíženou nekorektní oboustrannou argumentací. Strukturu budoucích lesních porostů 8. vegetačního stupně v „disturbovaných územích“ ostatně v posledku ukáže až vzdálená budoucnost a příslovečné kostky jsou v této věci již vrženy.

Ve Strnadech, 30. 7. 2009

Ing. Miloš Knížek, Ph.D.

Ing. Jan Liška